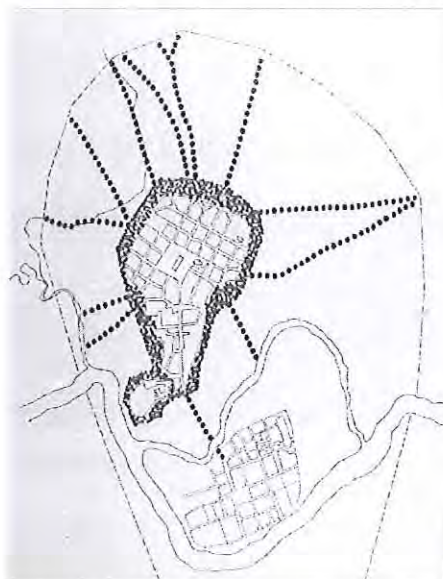

ALEKSANDER BÖHM

SYSTEM PARKÓW RZECZNYCH W KRAKOWIE

Kraków od wielu lat uważany był za modelowy przykład koncentryczno-promienistego systemu zieleni miejskiej oraz - co mniej chwalebne – miasta odwróconego tyłem do rzeki. Od pewnego czasu zgodzić się można już tylko z drugą częścią tej opinii. Początki formowania się wspomnianego systemu zieleni w Krakowie były obiecujące i dynamiczne. W miejscu „dzikich wertepów, zarastających gąszczem chwastów” i resztek fortyfikacji miejskich Senat Wolnego Miasta, z inicjatywy Feliksa Radwańskiego, uchwalil w roku 1820 wniosek „o urządzeniu ogrodów naokoło miasta” (Dobrzycki, 1955).

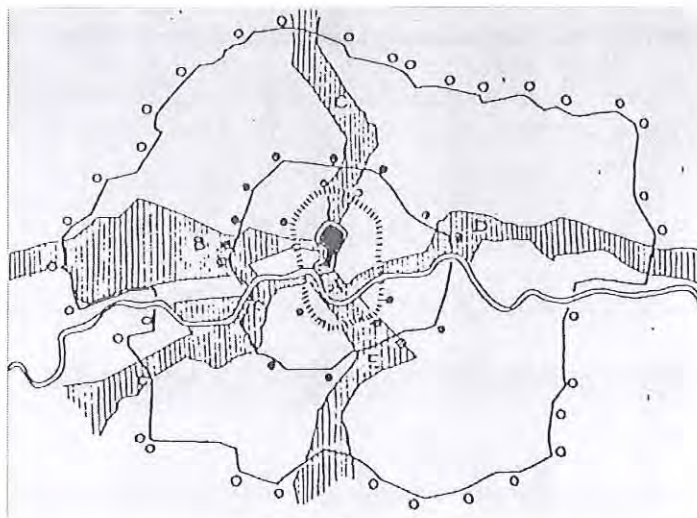

Ryc. 1. Pierścień Plant w miejscu dawnych murów miejskich i promieniste ulice o charakterze alejowym w Krakowie w drugiej poł. XIX w. Źródło: Dobrzycki, 1955.

Fig. 1. The ring of The Planty Gardens replacing former city wall and radial shaped alleys planned in the second half of 19-th century. Source: Dobrzycki, 1955.

W konsekwencji w ciągu następnych 10 lat powstał pierścień Plant o powierzchni ponad 20 ha powierzchni (ryc.1). Opracowywane w latach 1815-1846 plany „upiększenia Krakowa” dały początek promienistym pasmom szpalerów wzdłuż ulic wybiegających poza granice miasta średniowiecznego. Ich kraniec wyznaczał narys twierdzy austriackiej wytyczony w Krakowie w latach 1854-56 (Bogdanowski, 1979). W roku 1909 w wyniku pierwszego na ziemiach polskich konkursu urbanistycznego na Wielki Kraków,

koncentryczno-promienisty układ zieleni utrwalony został w planie znacznie powiększonego miasta, a krakowianie do dziś wspominają kurtuazyjną wypowiedź na ten temat goszczonego w roku 1912 Ebenezera Howarda. Później było już gorzej. Jeszcze w latach 50-tych, Anna Ptaszycka próbowała objąć wspólnym pierścieniem zieleni Kraków i powstającą u jego boku Nową Hutę - wykorzystując w tym celu także zieleni nadrzeczną - ale plany te pozostały na papierze (Ptaszycka, 1957). Podobnie koncepcja zieleni miejskiej Janusza Bogdanowskiego, oparta na czterech pierścieniach i czterech łączących je klinach - w miejscu dawnych terenów fortecznych - nie stała się rzeczywistością (ryc. 2) (Bogdanowski, 1974). W obydwu przypadkach niepowodzenia miały wspólną przyczynę. Była nią głęboka rozbieżność między wizją a realiami.

Ryc. 2. Niezrealizowana koncepcja rozwoju układu promienisto-pierścieniowego z lat 70. XX wieku. Źródło: Dobrzycki, 1955.

Fig. 2. Theoretical plan of green areas in Cracow (from the seventies), based on concentric belts and radial strips - never developed. Source: Dobrzycki, 1955.

Powojenna władza w Polsce miała wprowadzić dość siły i instrumentów nowego prawa, aby wywłaszczyć rozległe tereny planowane jako zieleni miejska, ale nie miała dość pieniędzy, aby je urządzić. Stąd jeśli nawet jakieś fragmenty obszaru miejskiego rezerwowano w planach miasta pod pasma parkowe, to zostały one potem zabudowane. Albo osiedlami, których wznoszenie należało do priorytetów gospodarki socjalistycznej, albo samowolnie - przez właścicieli gruntów - na co władza musiała przymykać oko, bo nie była w stanie dać obiecanych mieszkań wszystkim potrzebującym. W ten sposób kontynuacja systemu promienisto-pierścieniowego stała się niemożliwa bez trudnych do wyobrażenia wyburzeń. Co więcej, zmiana wielkości i kształtu terytorium miasta, również nie przemawiała za jej rozwojem. Bowiem zwarty niegdyś obszar Krakowa, znacznie wydłużył się wzdłuż osi wschód - zachód w wyniku rozwoju osiedli nowohuckich.

Podjęte w Instytucie Architektury Krajobrazu PK latach 1996-1997 opracowania zlecone przez Urząd Miasta Krakowa¹ stały się okazją do sformułowania nowego systemu zieleni publicznej a następnie wprowadzenia go do projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Krakowa². Myślą przewodnią jest w nim wykorzystanie systemu hydrograficznego miasta jako kanwy systemu nazwanego „parkami rzecznyymi” (ryc. 3). Nie jest to idea nowa. Jednym z pierwszych dzieł architektury krajobrazu – jako wyodrębniającej się dyscypliny – był przecież system parków wzdłuż rzek, zrealizowany w roku 1894 w Bostonie, nazywany *Emerald Necklace* – Szmaragdowy Naszyjnik.

W przypadku Krakowa za przyjęciem owej koncepcji przemawiają cztery przesłanki:

1. skala i kształt terytorium miasta oraz struktura jego dzielnic,
2. możliwość związania „parków rzecznych” z otaczającym miasto systemem obszarów krajobrazu chronionego,
3. istniejące rezerwy terenowe wzdłuż Wisły i jej dopływów w granicach miasta,
4. szansa połączenia realizacji „parków rzecznych” z inwestycjami przeciwpowodziowymi, aktywizacją gospodarczą brzegów rzeki i żegluga pasażerską.

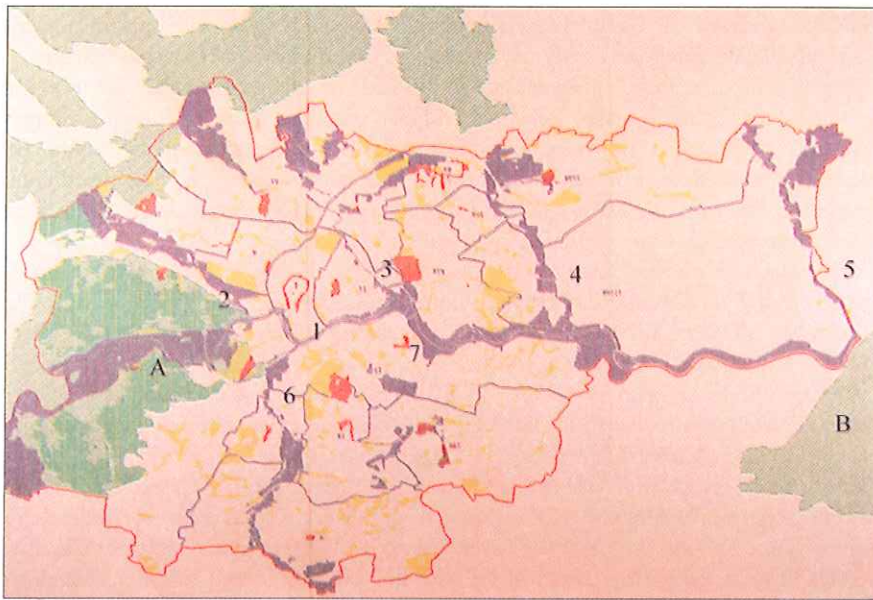
Rozrastające się miasto wchodzi w coraz bliższe sąsiedztwo, a niekiedy wręcz wkracza w otaczające go strefy krajobrazu chronionego. Ich granice określone są wedle kryteriów przyrodniczych, a nie geometrycznych czy kompozycyjnych. Stąd też logiczną konsekwencją jest przenikanie tej naturalnej struktury do systemu przyrodniczego miasta. Niezastąpionym łącznikiem przyrody otaczającej miasto i jej miejskich enklaw jest sieć wodna. W przypadku Krakowa, również dlatego, że obejmuje ona wszystkie bez wyjątku dzielnice, zapewniając każdej z nich dostęp do zieleni nadrzecznej³ - lub jak kto woli „dostęp do morza”.

Kręgosłupem systemu hydrograficznego Krakowa jest Wisła. Od północy wpada do niej kolejno Rudawa, Prądnik, Dłubnia i Potok Kościelnicki. Od południa Wilga i Drwina z Serafą. Od strony zachodniej Wisła wpływa na terytorium miasta przez niezwykle „bramę” jaką jest Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych z dominującym kompleksem Lasku Wolskiego. Posuwając się wzdłuż jej biegu – a więc proponowanym „parkiem Wisły” - mijamy kolejno malowniczo położone klasztory w Tyńcu i na Bielanych, zespół rezydencji w Przegorzalach, Salwator, kopiec Kościuszki, klasztor Norbertanek, Wawel, panoramę Starego Miasta i Kazimierza, Skalkę, wzgórze św. Benedykta z fortem, kopiec Krakusa, klasztor w Mogile, łęgi Nowej Huty. Tuż za granicami miasta Wisła wpływa do Puszczy Niepołomickiej. To wyjątkowe pasmo atrakcji krajobrazowych „parku Wisły” uzupełnione byłoby przez pasma parków rzecznych jej dopływów. „Park Rudawy” zaprowadzić nas może wzdłuż Błoi i Bielańsko-Tynieckiego Parku Krajobrazowego do Tęczyńskiego Parku Krajobrazowego. „Parkiem Prądnika” dochodzimy do Dolinek Krakowskich, a dalej do Ojcowskiego Parku Narodowego. „Parkiem Dłubni” dostajemy się do Dłubniańskiego Parku Krajobrazowego, a idąc za Potokiem Kościelnickim do zespołu pałacowego Kościelnik (ryc. 4).

¹ Pierwszym opracowaniem był: „Kompleksowy program rozwoju zieleni miejskiej dla Krakowa” (A. Böhm, K. Pawłowska, A. Zachariasz, Z. Bednarz, 1996); drugim: „Studium architektoniczno-inżynierskie podwyższenia obwałowań wiślanych w Krakowie”(praca zbiorowa, 1997).

² Projekt Studium powstał pod kierunkiem Z. Ziobrowskiego w 1999 roku.

³ Od roku 1991 Kraków podzielony jest na 18 dzielnic pomocniczych, przyp.aut.

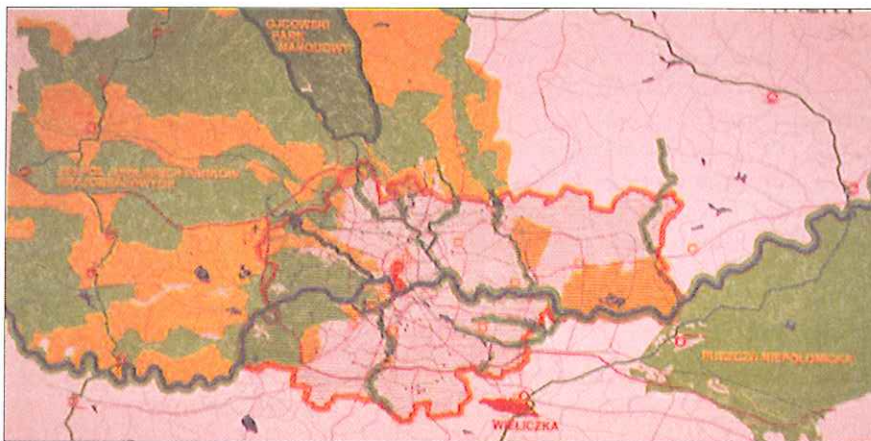

Ryc. 3. Wisła i jej dopływy w granicach Krakowa oraz parki krajobrazowe w jego otoczeniu.
Źródło: Dobrzycki, 1955.

1. Wisła, 2. Rudawa, 3. Prądnik, 4. Dłubnia, 5. Potok Kościelnicki, 6. Wilga, 7. Seraka.
 A. Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych, B. Puszcza Niepołomska.

Fig. 3. Vistula River and its influents within the border of city on the background of surrounding landscape parks. *Source: Dobrzycki, 1955.*

1. Vistula River, 2. Rudawa River, 3. Prądnik River, 4. Dłubnia River, 5. Kościelnicki Stream, 6. Wilga River, 7. Serafa River.
 A. Jurassic Parks Landscape Parks. B. Puszcza Niepołomska Landscape Park.

Ryc. 4. System parków rzecznych Krakowa na tle otaczających miasto parków krajobrazowych i Ojcowskiego Parku Narodowego.

Fig. 4. The River Parks System in Cracow on the background of the surrounding Landscape Parks and Ojcowski National Park.

Z kolei południowe dorzecze to „Park Wilgi” i sąsiadujący z nią zespół stawów wśród wapiennych skał Zakrzówka, do którego uzupełnieniem będzie planowany Kanał Ulgi i Park Jagielloński z Kampusem 600-lecia UJ, a dalej na południe uzdrowisko w Swoszowicach. Mniej atrakcyjne jest otoczenie Drwiny i Serafy, ale i tu po spodziewanym przekształceniu terenów przemysłowych w dzielnicę mieszkaniową, można oczekiwać powstania parków łączących Wisłę z zespołem Stawu Płaszowskiego i stawów Bagry. W tym kontekście parki rzeczne, niezależnie od swojej funkcji ekologicznej, spełniają również ważną rolę dla ochrony i odpowiedniej ekspozycji zabytków położonych w ich granicach lub w bezpośrednim położeniu tereny.

W roku 2005 podjęto pierwsze prace zmierzające do realizacji „systemu parków rzecznych” zapisanego w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Krakowa. Park rzeczny potoku Rozrywka (dopływ Prądnika) obok parku wzdłuż Dłubni, jest jednym z dwu pierwszych etapów tego przedsięwzięcia. Obejmuje on pasmo o szerokości wahającej się od ok. 30 do ok. 300 m i długości ok. 3400 m. Niestety w związku z wygaśnięciem w roku 2003 ważności Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego (ryc. 5) pasmo to jest w wielu miejscach zawężone z powodu ekspansji zabudowy mieszkaniowej.

Ryc. 5. Kopia MPOZP Miasta Krakowa (obowiązującego do roku 2003) z zaznaczeniem obszaru, który w dokumencie SUiKZP Miasta Krakowa (2003) włączony został do systemu parków rzecznych.

Fig. 5. Part of Master Plan of Cracow (valid to 2003) with the zone (grey color) included to the river park system on the base of obligatory planning document in 2003.

Charakter projektowanego terenu Parku Rzecznego wzdłuż Potoku Rozrywka jest zatem bardzo zróżnicowany i w konsekwencji został w projekcie podzielony na następujące odcinki:

1. Od ul. Lublańskiej do ul. Dobrego Pasterza – ok. 300 m - rozległy i urządzony skwer z placem zabaw i brodzikiem oraz restauracją w budynku dawnego Żabiego Młyna (fot. 1),
2. Od ul. Dobrego Pasterza do parkingów przy nowej zabudowie wielorodzinnej i boiska sportowego przy ul. Majora - ok. 50 m - ścieżka spacerowa,
3. Od boiska sportowego do mostku na końcu ul. Naczelnej – ok. 340 m - wąskie pasmo po obu brzegach między ogrodzonym boiskiem a ogrodzonym parkingiem,
4. Od mostku do przejścia pod wiaduktem ul. Strzelców – ok. 440 m - początkowo brzeg prawy bardzo zawężony ogrodzeniem z siatki, dalej najbardziej atrakcyjna część pasm spacerowego o charakterze alejowym (fot. 2),
5. Od ul. Reduta do ul. Reduta – ok. 520 m - ciąg pieszo jezdny, prawym brzegiem wzdłuż osiedla. Dogodne położenie dla miejsca piknikowego i placu zabaw,
6. Od ul. Reduta do końca jezdni (brama zakładu „Budostal 2”) i mostku – ok. 560 m - ciąg spacerowy w rejonie rozległego parkingu, obsługującego południowe wejście na cmentarz komunalny (parking ten z powodzeniem może służyć także osobom przyjeżdżającym do parku samochodem). Dogodna konfiguracja terenu (północny stok o nachyleniu 15%) na urządzenie miejsca piknikowego, oświetlonej górkii saneczkowej a nawet „oślej łączki” z wyciągiem talerzykowym dla początkujących narciarzy (ryc. 6),
7. Od mostku do stoku porośniętego lasem w rejonie ul. Zjazdu Gnieźnieńskiego i Wawelskiej z dalekimi widokami z kulminacji wzgórza – ok. 550 m - wymaga zastąpienia dzikiej ścieżki szerszym ciągiem pieszo-rowerowym wzdłuż pól ornyc i wprowadzenia schodów terenowych,
8. Od lasu na stoku do mostku północnego i parkingu przy ul. Powstańców – ok. 640 m - pasmo między ogrodzeniem ogródków działkowych a potokiem, zakończone parkingiem dla ok. 20 samochodów osobowych.

PODSUMOWANIE

W połowie XX wieku rozwój Krakowa spowodował zmiany w jego rozplanowaniu idące tak daleko, że dotychczasowy system zieleni (promienisto koncentryczny) był już niewystarczający, a jego kontynuacja na tych samych zasadach niemożliwa.

Koncepcja opracowana w Instytucie Architektury Politechniki Krakowskiej w roku 1997 polegała na wykorzystaniu brzegów Wisły i jej dopływów w granicach miasta. Dawalo to z jednej strony dostęp do zieleni nadrzecznej mieszkańcom wszystkich dzielnic Krakowa, z drugiej łączyło system zieleni miejskiej z otaczającymi terenami parków krajobrazowych przez które płynęła Wisła i jej dopływy. System Parków Rzecznych został w roku 2003 wprowadzony do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Krakowa i stopniowo jest realizowany. Jednym z pierwszych jego etapów jest Park Rozrywki, który swą nazwę bierze od potoku wpływającego do rzeczki Prądnik.

Wynikają z tego następujące wnioski:

1. Układ zieleni wynikający ze skali i geometrii planu miasta historycznego, wraz z jego rozwojem terytorialnym nie może być kontynuowany na pierwotnych zasadach

2. Rozprzestrzeniające się miasto wchodząc w relacje z otaczającymi je obszarami krajobrazu chronionego może je wiązać z strukturą własnych terenów zieleni

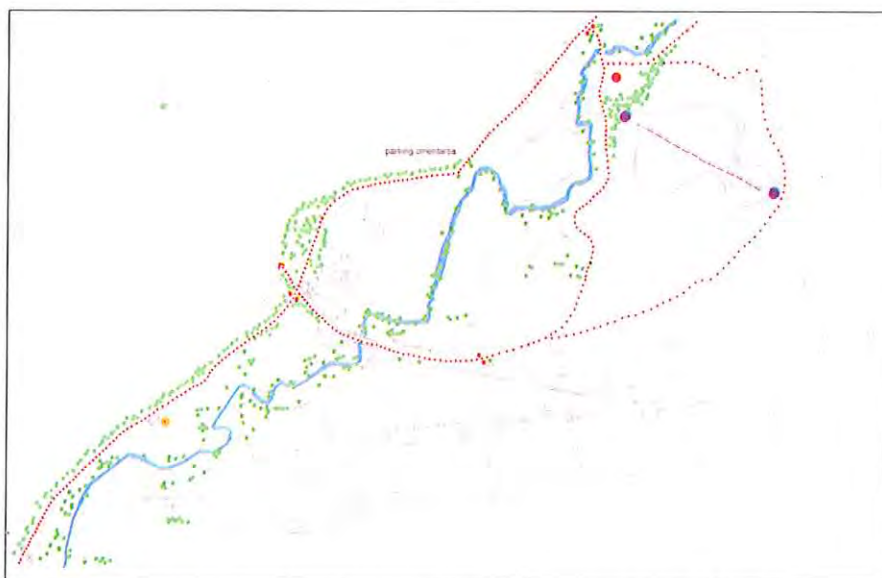

Fot. 1. Budynek dawnego Żabiego Młyna w 1 odcinku Parku Rozrywka.

Photo 1. The first sequence of Rozrywka Park with the building of former water mil “Żabi Młyn”.

Fot. 2. Pasma spacerowe w 4 odcinku parku Rozrywka.

Photo 2. Walk in the fourth sequence of Rozrywka Park.

Ryc.6. Koncepcja planu 6 odcinka parku z parkingiem, miejscem na ognisko i górką z wyciągiem narciarskim.

Fig. 6. Plan of the sixth sequence of Rozrywka Park, equipped with parking area, picnic place and small ski lift .

LITERATURA:

- Bogdanowski J., 1979: Warownie i zieleni twierdzy Kraków, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 123, 316-323.
- Dobrzycki J., 1955: Zieleni Krakowa, Kraków, s.10.
„Kompleksowy program rozwoju zieleni miejskiej dla Krakowa” (Böhm A., Pawłowska K., Zachariasz A., Bednarz Z., 1996)
- Ptaszycka A., 1957: Oblicze urbanistyczne współczesnego Krakowa, [w:] Kraków – studia nad rozwojem miasta, praca zbiorowa (red.): J. Dąbrowski, Wydawnictwo Literackie, Kraków, s. 354-389.
- Projekt Studium (pod kierunkiem Z. Ziobrowskiego, 1999).
„Studium architektoniczno - inżynierskie podwyższenia obwałowań wiślanych w Krakowie” (praca zbiorowa, 1997).

SUMMARY

THE RIVER PARKS SYSTEM IN CRACOW

Since many years Cracow was known as an example of so “called radial-concentric” system of urban green areas. Its tradition origin at the 19-th century when the former city walls - surrounded the town - has been demolished and replaced by green belt – The Planty Gardens - completed with several radial alleys on outside. Such a system existed till the second half of 20th century, when the size and shape of the city were enlarged and reshaped. The changes were so radical that the continuation of the mentioned radial-concentric system becomes impossible.

In the 1996 Institute of Landscape Architecture CUT was asked for the new idea of the system of open spaces in Cracow. We have finished our work in 1997. Our idea was based on the net of Vistula River and its influents. One of the most important feature of it was tide relation between new city parks and landscape parks existed in Cracow's surrounding. After several years our idea has been introduced to the obligatory urban plan of Cracow as The River Parks System. It happens in 2003 and it was starting point for the realization of this plan – divided on several stages. The first part of the River Park System – called Rozrywka Park - is now the most advanced in that process.

Prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm

Politechnika Krakowska

Wydział Architektury

Instytut Architektury Krajobrazu

ul. Warszawska 24

31-155 Kraków

email: abohm@pk.edu.pl